

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК

УДК 330

Кукурудза Іван Івановичд.е.н., професор, завідувач кафедри економіки та міжнародних економічних відносин,
Черкаський національний університет
ім. Б. Хмельницького

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ ВІДНОСИН З ЄС

***Анотація.** Досліджено стан соціально-економічного розвитку України в умовах поглиблення відносин з ЄС, розкрито позитивні зрушення і нереалізовані можливості в національній економіці, аргументовано необхідність більш активно переносити на національний ґрунт позитивний досвід ЄС щодо соціально-економічного розвитку в умовах глобалізації розроблено авторське бачення шляхів ефективної імплементації положень Угоди про асоціацію і поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі (ПВЗВТ) між Україною і Європейським Союзом (ЄС).*

***Ключові слова:** соціально-економічний розвиток України; Угода про асоціацію; поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі; Європейський Союз.*

Постановка проблеми. Як відомо, в Україні буквально з перших днів проголошення незалежності точилися гострі дискусії щодо того, яким саме країнам та угрупованням віддавати перевагу при вирішенні актуальних питань участі в інтеграційних процесах. Одні автори аргументовано відстоювали необхідність поглиблення відносин з країнами СНД (Співдружність Незалежних Держав), в той час як інші, не менш аргументовано, формували думку про необхідність поглиблення відносин з ЄС, яке має завершитися набуттям Україною повноправного членства в ЄС і НАТО. Були й такі, що в умовах існування двох протилежних позицій, пропонували ні до кого не приєднуватись і розвивати взаємовигідні партнерські відносини з усіма країнами незалежно від того, до яких інтеграційних об'єднань ці країни відносяться. Сьогодні дискусії припинилися, і це закономірно, оскільки політики, хай і без референдуму, визначилися: обрали європейський вектор поглиблення відносин. А отже, сьогодні цілком логічно виникає запитання: яких зрушень досягнуто чи може бути досягнуто Україною завдяки підписанню Угоди про асоціацію та ПВЗВТ з ЄС? А це робить проблему соціально-економічного розвитку України в умовах поглиблення відносин з ЄС доволі актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам поглиблення відносин між Україною та ЄС присвячено багато робіт вітчизняних та зарубіжних вчених. Так, група вчених Інституту економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД), Україна, та Центру європейських політичних досліджень (СЕР), Брюссель, не тільки дали пояснення змісту Угоди, але й показали перспективи, що відкриваються перед соціально-економічним розвитком України. О.С. Власик розкрив фінансові аспекти розширення ринків збуту та стимулювання розвитку внутрішнього ринку в умовах ПВЗВТ. О.В.Шубравська та К.О.Прокопенко дослідили переваги і ризики для аграрного сектора від інтеграції України в ЄС. Ряд аспектів щодо поглиблення відносин між Україною та ЄС розглянуто в колективній праці за редакцією О.В. Кравчука та деяких інших. І хоча сьогодні ще рано бачити усі позитиви та негативи поглиблення відносин України з ЄС, ми все ж таки спробуємо окреслити перші позитиви та ризики, аби суспільство не впало у розпач, коли реальні результати будуть нижчими від очікуваних.

Метою статті є виявлення позитивних зрушень в соціально-економічному розвитку України в умовах поглиблення відносин з ЄС, а також аналіз чинників, які не дозволили в повній мірі скористатися новими можливостями економічного поступу.

Виклад основного матеріалу. Проблема соціально-економічного розвитку має багатовікову історію, оскільки людство для того, щоб споживати, повинне виробляти ті чи ті блага. Причому обсяги виробництва цих благ мають зростати в силу того, що діє економічний закон зростання потреб. Як свідчить історія, всі суспільні інституції, і найперше держава як супер-інститут, який повною мірою наділений владними повноваженнями, несуть відповідальність за соціально-економічний розвиток. Як зазначає П.Друкер, «кожний, хто наділяється владними повноваженнями, бере на себе і відповідну цим повноваженням відповідальність» [1, с.16]. Сказане стосується не тільки держави як супер-організації в цілому, а й кожного посадовця усіх рівнів управління. Кожний з них повинен забезпечувати виконання інститутом (державою) своїх функцій і задоволення тих суспільних потреб, які й обумовили появу цього інституту.

Якщо судити по політичній риторичі, то саме цим керувалася українська держава, коли обирала курс на посилення процесів європейської інтеграції в ході підписання Угоди про асоціацію з ЄС і створення ПВЗВТ. На ці дії Україну надихали успіхи соціально-економічного розвитку країн Центрально-Східної Європи після їхнього приєднання до ЄС. Ці успіхи реальні і ми не виключаємо того, що й Україна матиме можливість створити ефективну систему господарства, яка зможе задовільно забезпечувати потреби суспільства. Так, згідно з Угодою, ЄС посприяє Україні у забезпеченні макроекономічної та фінансової стабілізації, надавши у 2014-2020 рр. 11млрд. євро, включаючи гранти з бюджету ЄС та інвестиції з боку Європейського інвестиційного банку (ЄІБ) та Європейського банку реконструкції і розвитку (ЄБРР). Буквально в перші роки після підписання Угоди Європейська Комісія надала позику на 3,4 млрд. євро під низькі проценти з погашенням через 15 років [2, с.135-136]. Значна частина цих коштів мала використовуватися на вирішення проблем управління фінансами, енергетичним комплексом, системою соціального захисту, діловим середовищем тощо. Крім того, ЄС реалізує низку програм з надання грантів на розбудову держави, підтримку малих та середніх підприємств, підтримку децентралізації та реформи органів місцевого самоврядування [6, с.137].

Можна було б навести й інші факти, які свідчать про великі можливості щодо макроекономічної співпраці та фінансової допомоги для України. Проте не можемо не звернути увагу на те, що ЄС співпрацює і надає допомогу, як правило, на тих самих засадах, що й Міжнародний валютний фонд (МВФ). А ці засади є не лише вкрай жорсткими, а й в значній мірі неприйнятними, оскільки являють собою пряме втручання у внутрішні справи України. Скажімо, вже в 2014 році було підписано дворічну Угоду стенд-бай з МВФ, яку через рік замінили чотирирічною Програмою розширеного фінансування (17 млрд. доларів), в яких фактично обмежувалася незалежність української влади щодо проведення внутрішньої політики, оскільки в документах надання підтримки обумовлювалося цілою низкою вимог. Серед них були: подальша лібералізація зовнішньої торгівлі, лібералізація цінової політики, прискорення приватизації мізерного залишку неприватизованих стратегічних підприємств, здійснення заходів дерегуляції, проведення адміністративної реформи, реформування пенсійної системи, освіти, охорони здоров'я, боротьба з корупцією, реформування судової системи, підвищення комунальних платежів тощо. Звичайно, ми не можемо сказати, що український уряд не робив спроб до невиконання окремих вимог, особливо тих, виконання яких могло би привести до подальшого загострення соціально-економічної ситуації, до виникнення чергового майдану з його непередбачуваними наслідками. Звичайно, робив, пригальмовував на якийсь час виконання тих чи тих вимог МВФ та ЄС, але в кінцевому підсумку партнери України добивалися свого. І цьому не слід дивуватися, адже, як пише Г.Ж.Колодко, «декларативна турбота Заходу про прогрес і демократію, розвиток і добробут постсоціалістичних суспільств – це передусім риторика, яка приховує занепокоєність своєкорисливими інтересами, причому не лише політичними, а головним чином

економічними, передусім інтересами фінансових еліт багатих країн» [3, с.147]. І не погодитись з думкою відомого польського економіста й політика, якого упродовж десяти років доля двічі піднімала на пост віце-прем'єра і міністра фінансів Польщі, неможливо. Він цю турботу знає не тільки теоретично, а й практично. І тому закликає не ображатися на тих, хто в нових реаліях прагне мати певну користь – отримати прибуток, а «приспосовуватися до такої реальності як до нового виклику, який в епоху глобалізації ринків створює не тільки нові загрози та ризики, але й в ще більшій мірі – нові можливості і шанси. Однак, щоб їхній баланс був вигідним з точки зору довготривалого соціально-економічного розвитку, необхідна дієва стратегія, яка спирається на правильну економічну теорію і правильно накреслені цілі розвитку» [3, с.147].

На жаль, в Україні ось уже 28 років нема ні дієвої стратегії, ні правильно накреслених цілей. У найбільш загальному розумінні, стратегія – це науково обгрунтована довгострокова програма дій, яка визначає конкретні кінцеві цілі і засоби та інструменти їх досягнення. Відсутність такої програми в нашій країні зумовлена принаймні трьома основними причинами: до політичного та економічного управління прийшли люди, котрі не вмiли і не хотіли стратегічно мислити задля служіння суспільству, а всю свою діяльність спрямували на власне збагачення; при здійсненні кардинальної логіки суспільно-економічних відносин використовувалася помилкова теоретична база – неолібералізм чиказької школи, який в умовах слабкості економічних інститутів став інструментом пограбування та розкрадання; сліпа віра в те, що відмова від планового ведення суспільного господарства сама по собі, автоматично приведе до інтенсифікації економічного розвитку.

Дехто може сказати, що неправильно говорити про відсутність стратегії, оскільки кожний уряд України розробляв її. Ну, по-перше, ми ведемо мову про правильну економічну стратегію, реалізація якої обов'язково має обернутися піднесенням темпів соціально-економічного зростання. Якраз цього не сталося ні в ході ринкових перетворень, ні в результаті вступу України до Світової організації торгівлі (СОТ), ні в інших випадках, які вимагали розробки правильної економічної стратегії. По-друге, про яку економічну стратегію може йти мова, коли за 28 років у нас змінилося майже 20 урядів, кожний із яких поспіхом робив чорновий начерк поточних заходів, аби догодити МВФ та іншим міжнародним інституціям, але цей начерк називали то стратегією, то програмою, то ще якимось синонімом.

Щодо правильності накреслених цілей розвитку, то ми не можемо не сказати, що в кожному випадку, коли треба було їх визначати, українське керівництво плутало цілі і засоби їх реалізації, а це призводило до вкрай жалюгідних або навіть негативних результатів. Не змігши відрізнити цілі від інструментів, усю політику економічних реформ було зведено практично до роздержавлення і приватизації, в той час як роздержавлення і приватизація це лише засоби, інструменти досягнення триєдиної цілі – підвищення ефективності суспільного виробництва, побудови соціальної ринкової економіки та підвищення рівня життя населення. Унаслідок такого плутання, Україна протягом 90-х років минулого століття була відкинута на рівень 50-х років. Практично знищено суднобудівні, машинобудівні, авіабудівні, приладобудівні та інші підприємства. Саме через це обсяг виробництва валового внутрішнього продукту (ВВП) у порівняльних цінах станом на кінець 2013 року становив усього 80% від рівня 1989-1990 рр. І це в той час, коли ВВП Польщі, Туркменістану, Китаю, В'єтнаму та деяких інших країн за цей час зріс на 180-220% [3, с.143].

Про плутання цілей і засобів їх досягнення красномовно свідчить і те, наскільки продумано, поспішно Україна приєднувалася до СОТ. Інші вступники десятиліттями виторговували для себе кращі умови вступу, а ми погодилися на умови, які вже в перші

роки членства обернулися постійним дефіцитом зовнішньої торгівлі у межах 10-15 млрд. доларів щороку, закриттям багатьох українських підприємств через неспроможність вистояти в конкурентній боротьбі, величезними втратами бюджету і ліквідацією понад 500 тисяч робочих місць. Чотирьом тисячам назв української продукції обмежили доступ на зовнішній ринок, в той час як багаті країни, і передусім Євросоюзу, отримали широкий доступ на український ринок і таким чином отримали можливість поліпшувати стан своїх економік за рахунок України. Говорячи про це, ми не заперечуємо того, що вступ до СОТ став потужним стимулом реформування торговельного режиму країни, формування прозорої і передбачуваної регуляторної політики, послаблення тарифних і нетарифних бар'єрів між національним ринком і ринками країн – членів СОТ і сприяв розвитку підприємництва, в тому числі і через вихід на зовнішні ринки. Однак якби наші договірники дивилися на вступ до СОТ як на засіб, а не кінцеву ціль, то результати для української економіки могли б бути значно кращими.

Сьогодні є побоювання, що наші чиновники та урядовці так само, як і у випадках ринкових перетворень і приєднання до СОТ, не зможуть сповна скористатися тими можливостями та перевагами, які задекларовані в Угоді про асоціацію і ПВЗВТ з Євросоюзом. Це може статися тоді, коли українська сторона не буде бачити той факт, що вже зараз ми спостерігаємо збільшення в нашу країну потоку імпорту товарів і зростання збитковості зовнішньої торгівлі, придушення залишків промислового виробництва і несировинного сільського господарства, зростання безробіття і бідності, фактичну загибель оптової і роздрібною торгівлі вітчизняними товарами під конкурентним тиском великих європейських фірм, зростання до європейських рівнів споживчих цін при менших у рази зарплатах, подорожчання імпортованих нафти та газу і зменшення їх транзиту, остаточне перетворення України у сировинну державу з вимираючим та емігруючим населенням тощо. А це означає, що, як пише Гж.Колодко, в ході інтеграційного процесу постсоціалістичні країни можуть отримати більше і за меншою ціною, якщо зможуть скористатися новими можливостями [3, с.98].

Великі можливості та переваги задекларовані в Угоді про асоціацію та ПВЗВТ і відносно агропромислового комплексу. Найперше впадає у вічі той факт, що ЄС іде на серйозні поступки для України з метою створення умов для найменш болісного пристосування до нормативів та стандартів інтеграційного об'єднання. Буквально в перші роки після підписання Угоди ЄС виділив понад 400 млн. євро кредитування проектів із модернізації сільськогосподарської інфраструктури та розвитку сільського господарства України. Очікується отримати кредити на розвиток дослідницьких закладів, лабораторій для проведення тестування, закладів професійно-технічної підготовки. ЄС заохочує українських виробників сільськогосподарської продукції та продовольства нульовими тарифами на імпорт з України, причому це заохочення торкається не тільки тієї продукції, яка слугує сировиною для європейських переробних підприємств, а й продукції поглибленої переробки. Характерно, що імпорتنі тарифи для багатьох видів української продукції будуть знижуватися швидше, ніж це саме робитиме Україна для продукції з ЄС.

Очікується вирівнювання державної підтримки вітчизняних сільгоспвиробників до тих обсягів, які практикують країни ЄС. Останні, як відомо, щорічно витрачають щонайменше 50 млрд. євро, з яких 80% ідуть на пряму підтримку виробників, тоді як Україна на підтримку своїх виробників сільськогосподарської продукції в останні роки виділяла в середньому 5-6 млрд. гривень [4, с.57-58]. До основних форм державної підтримки сільськогосподарських підприємств належать пряме бюджетне фінансування, податкові пільги, покриття державою (повне або часткове) процентів по кредитах, державне страхування комерційних ризиків, списання заборгованості по податках і податкових зборах, пільгові тарифи на товари і послуги тощо. Проте, як переконує

вітчизняний досвід періоду ринкових перетворень в аграрному секторі економіки, розраховувати на серйозне зростання обсягів державної підтримки сільгоспвиробників України не доводиться передусім через брак фінансових коштів. Тобто, нам залишається чекати повноправного членства в ЄС і надіятися на субсидії Євросоюзу. Співпраця з ЄС, на нашу думку, може стати важливим чинником розширення доступу вітчизняних агровиробників до відповідної тамтешньої інноваційної техніки, науково-дослідних розробок і технологій, що дозволить здійснити переоснащення і модернізацію українського сільського господарства та харчопрому. Адже сьогодні ми бачимо зрушення в сільському господарстві постсоціалістичних країн завдяки участі в ЄС.

Однак, як нам думається, українське керівництво не повинне покладатися виключно на підтримку ЄС і його кошти. Нинішня реальність настільки неоднозначна в часовому вимірі, що вимагає постійного моніторингу напрямів соціально-економічного розвитку. Справа в тому, що незважаючи на серйозні поступки з боку ЄС для України, цінова конкурентоспроможність свинини, м'яса птиці, вершкового масла, твердих сирів і деякої іншої продукції вітчизняного тваринництва поки що набагато нижча відносно потенціального імпорту, скажімо з Польщі [4, с.63-67]. Не краща ситуація і щодо якості вітчизняної м'ясо-молочної продукції. І все це - результат бездумних ринкових перетворень періоду незалежності, коли в чаді неолібералізму та приватизації фактично виявилися зруйнованими галузі промислового свинарства, вівчарства, льонарства, втрачено близькі 90% фізичного капіталу в сільському господарстві, розвалено соціальну сферу села, стартував і набрав загрозливих обертів процес зникнення з карти України сіл. Порівняно з 1990 роком виробництво м'яса усіх видів зменшилося в 2,3 рази, а молока – у 2,1 рази, оскільки поголів'я великої рогатої худоби зменшилось майже на 20 мільйонів голів, корів – майже на 6, свиней – більш як на 11, овець і кіз – майже на 7 мільйонів. Тобто ми активізували наші прагнення до євроінтеграції не в кращі часи для національного АПК. Змінити їх на краще можливо, але тільки за умови, що ті, хто займатиметься цією надзвичайно важливою справою, не будуть нарешті плутати цілі і засоби їх досягнення.

Якщо судити по риторичі, що гуляє нині в коридорах владних офісів і діях окремих політичних структур, цієї плутанини багатостраждальному сільському господарству і АПК в цілому не оминати. До такої думки неминуче приходять кожний, хто обізнаний з надзвичайно парадоксальною ситуацією, коли одні і ті ж люди на всі заставки хвалили колективне ведення сільського господарства, а в період ринкових перетворень безжалісно його лаяли і по-дикунськи руйнували, здійснюючи розпаювання землі та приватизацію по шматках добротних приміщень ферм та іншого основного капіталу; через декілька років почали за допомогою батога і медяника змушувати власників земельних паїв здавати їх в оренду певним особам, а нині готується ґрунт для того, щоб ці формальні власники землі назавжди розпрощалися із земельними паями. Характерно, що всі ці дії здійснювалися і здійснюються нині з благословення заходу, в тому числі і ЄС. Коли у документах щодо асоціації і ПВЗВТ, а ще більше в коментарях до них читаємо про те, що ЄС вимагає, а подекуди навіть обіцяє фінансову підтримку створення тваринницьких комплексів, санітарно-епідеміологічної, ветеринарної та фіто-санітарної служб, то так і хочеться запитати наших урядовців: навіщо ви знищували високорентабельні відгодівельні комплекси по виробництву свинини і яловичини? Навіщо звели нанівець можливості діяльності санітарно – епідеміологічної служби, яка успішно діяла з метою захисту споживачів? Навіщо створили умови, за яких ветеринар в селах потрібний хіба що для здичавілих котів і собак?

Таких запитань можна було б поставити дуже багато, тільки відповіді на них державне керівництво не дає і дати не може, тому що воно продовжує плутати цілі

соціально-економічного розвитку і засоби (інструменти) їх досягнення. Найсвіжіший витвір нинішнього державного менеджменту, так звана децентралізація або, як кажуть в народі, громади́зація. Основна ціль її мала б визначатися як відродження наших багатостраждальних сіл, порятунок їх від вимирання, на яке їх прирекли горе-реформатори. Але в нас ціллю є сама громади́зація – штучне, непродумане дійство, в ході якого із десятка (а інколи і більше) сіл, селищ та хуторів створюється громада, осередком якої є більш-менш перспективне село чи селище. Головна теза при цьому наступна: поодинці поселення не виживуть – фінансів у багатьох із них нема. А хіба після цього фінансів побільшає? Звичайно, ні. Для красивої картинки телевізійники візьмуть і покажуть як гарно в громаді: знесло місточок через рівчак, громада порадилась і скинулась на кладку між двома селами, а якщо без жартів, то ми схожі процеси вже бачили, коли до більш сильного господарства (читай села) приєднували відстаюче в статусі бригади. І що з того вийшло старожили ще не забули: села, на території яких були центральні садиби, розвивалися, а бригадні села пришвидшено занепадали. Тільки в окремих мало місце економічне зростання, та й то не завдяки приєднанню, а завдяки більшій увазі держави до проблем розвитку села. Якщо держава не буде підтримувати громаду, а остання свої села, то за років 25-30 від тих сіл залишаться лише печиська, тобто сліди від осель, в яких жили ми з вами. Вся земля буде засіяна, оброблена і весь урожай привласнить якийсь Джон чи Курт. Ми хотіли б, щоб цей сценарій не відбувся, але до цього йде. Ось тільки хай землю почнуть пускати з молотка.

Насторожує й те, що в Угоді ПВЗВТ стоять вимоги подальшого роздержавлення і приватизації вітчизняних державних сільгоспідприємств. Навіть визначено їх кількість – 86. Це саме планується здійснити і стосовно підприємств промисловості і транспорту. При цьому знову, як і протягом усього періоду ринкових перетворень, в ролі «аргумента» висувається міф про неефективність державної форми власності. Вона, мовляв, не створює умов для ефективного управління, оскільки підприємствами керують хай і професіонали, але не власники. А хіба підприємствами нинішніх олігархів і по сумісництву урядовців керують самі власники? Там і там біля керма стоять професійні менеджери, там і там управління може бути ефективним і неефективним. В Україні управління державними підприємствами здебільшого неефективне, а ось в Китаї, В'єтнамі, Білорусі, багатьох інших країнах воно ефективне. Чому? Очевидно тому, що там управління підпорядковане суспільним цілям і держава так само, як і олігарх, дбає про розвиток підприємства і контролює його діяльність, жорсткими методами використовуючи корупцію, зловживання тощо.

Іншими словами, підприємства будь-якої форми власності можуть бути економічно ефективними при наявності продуманої політики, економічної стратегії, де правильно визначені цілі і засоби їх досягнення. Як зазначає лауреат Нобелівської премії, колишній керівник групи радників президента США Б.Клінтона, Дж.Стігліц, економіка США пережила би із меншими втратами потрясіння дев'яностих, якби уряд не був загіпнотизований ідеєю дерегуляції [5]. На жаль, всі із майже 20 урядів України, що змінилися за останні 28 років, сліпо слідували курсом дерегуляції. Тому й маємо те, що маємо: бал в країні правлять олігархи. Пригадується, невдовзі після того, як В. Гройсман став прем'єром, трейдери підняли ціни на пальне в межах 0,5 – 1 гривня. Обурений прем'єр по телебаченню пообіцяв розібратися і повернути старі ціни. Але рівно через тиждень ціни на пальне ще виростили на 1,5 – 2 гривні. Прем'єр від коментарів утримався. Причому це відбулося в період, коли ціни на нафту на світовому ринку стрімко впали і наші урядовці раділи, підраховуючи втрати Росії від експорту нафти. А наші втрати від здорожчення пального, а через нього і вартості життя, ніхто не підраховував. Характерно, що урядовці та різного гатунку економісти й політологи такі стрибки цін «пояснюють» сезонними коливаннями. Причому не тільки щодо цін на пальне, предмети споживання і,

звичайно, на долар, до якого прив'язали гривню. Якби це були насправді сезонні коливання, то ціни мали б повернутися до попереднього рівня. Але ж в нашому випадку вони не повертаються: за останні чотири роки ціни на пальне вирости удвічі, а гривня знецінилася втричі.

Останні аспекти нашого суспільного буття ми навели для того, щоб наголосити, що не все залежить від ЄС. Євросоюз готовий надавати нам підтримку, але й ми не повинні почивати на лаврах, бо соціально-економічний розвиток потрібний передусім нам. Про це свідчить і той факт, що Угода про асоціацію, лише визначаючи основні цілі реформування та модернізації вищої освіти, не визначає інструменти досягнення відповідних цілей. ЄС обіцяє продовження підтримки української вищої освіти через програму «Еразмус», яка (підтримка) надається за такими напрямками як персональна міжнародна мобільність, проекти щодо розширення спроможності вищих навчальних закладів країн-партнерів до модернізації та інтернаціоналізації, підтримка політичного діалогу щодо реформування вищої освіти в країнах-партнерах, які межують з ЄС, тощо. Очікується, що впродовж 2014-2020 років понад 4 тисячі українських студентів та аспірантів зможуть скористатися перевагами обміну між вищими навчальними закладами. Крім того, 7 тисяч українців матимуть можливість взяти участь у молодіжних обмінах у рамках Європейської волонтерської програми [2 с.221-222]. Тобто основні інструменти реформування та модернізації вищої освіти як одного з основних чинників соціально-економічного розвитку повинна розробляти і задіювати Україна.

Хоча за окремими показниками освітніх стандартів та розвитку людського капіталу наша країна посідає місця близькі до тих, що посідають, скажімо, Словаччина, Польща, Угорщина, ми не можемо бачити серйозних проблем, не вирішення яких може стати на перешкоді отримання максимально можливої користі від співпраці з ЄС у сфері вищої освіти і відповідно відновлення основних економічних показників. Серед них, як зазначається в Угоді про асоціацію, досить гостро стоїть проблема гарантування якості освіти шляхом забезпечення відповідності Національної рамки кваліфікації Європейським рамкам кваліфікацій. Вирішення зазначеної проблеми сприяло б запровадженню в Україні міжнародних критеріїв оцінки професіоналізації управління у сфері вищої освіти. На жаль, Україна через невирішеність проблеми якості вищої освіти стоїть на порозі втрати довіри населення до національної системи вищої, та не тільки вищої освіти. Сьогодні все більше випускників шкіл переконуються в тому, що з українськими дипломами ні в Україні, ні в закордонні у них нема перспективи знайти таке місце роботи, яке б забезпечувало можливість професійного та кар'єрного росту. Вихід з цієї ситуації, на думку багатьох юнаків та дівчат, може бути один: їхати на навчання у зарубіжні університети, після закінчення яких гарантовані і працевлаштування, і належна зарплата, і професійне та кар'єрне зростання.

Не кращий вихід знаходять і випускники вітчизняних університетів: будучи незатребуваними в Україні або ж не маючи гідної заробітної плати, вони масово виїжджають за кордон. За підрахунками міжнародних інституцій та вітчизняних вчених, сьогодні чисельність трудових мігрантів з України становить 6,5 – 7 млн. осіб. Найбільше їх в Росії та ЄС. Лише в Польщі їх уже працює один мільйон, а буде ще більше, оскільки уряд цієї країни готовий прийняти ще один мільйон українців. Про готовність прийняти трудових мігрантів з України заявили уряди Чехії, Угорщини та деяких інших. Причому міграційний процес все більше набуває системного характеру, адже в усіх регіонах України діють агенції, котрі вербують працівників для роботи за кордоном. Проведене нами дослідження, засвідчує, що майже 90% молодих мігрантів не має наміру повертатися в Україну, поки не зможе мати в ній зарплату не менше 20-26 тисяч гривень на місяць. А цього, як відомо, українське керівництво пересічним громадянам не обіцяє.

Поряд зі сферою вищої освіти все більше дають про себе знати загрози у сфері науки. Остання, як і вища освіта, постійно недофінансовується. Згідно Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» передбачено на фінансування науки щороку виділяти з держбюджету не менше 1,7% валового внутрішнього продукту. У 2016 році цей показник

становив лише 0,16% ВВП. Як зазначають фахівці, якщо на фінансування науки виділяти менше одного відсотка ВВП, то науки в країні не буде. І якщо по-чесному, то її і нема. Є лише імітація наукової діяльності. Недофінансування науки стримує виробництво нових або удосконалених виробів, гальмує впровадження нових або удосконалених технологій, обмежує можливості щодо взаємодії держави та населення в галузі вирішення соціальних, виробничих, управлінських та інших питань життєдіяльності. Та чи не найбільше недофінансування двох споріднених галузей – вищої освіти та науки – шкодить розвиткові інтеграційних процесів між ними. Вища школа повинна готувати для науки висококваліфіковані кадри, а наука має добувати й постачати вищій школі нові або удосконалені знання про природу та суспільство, без яких (знань) підготовка висококваліфікованих кадрів неможлива. В силу залежності цих двох сфер одна від одної більш відчутними стають ризики послаблення соціальної взаємодії держави, з одного боку, і працівників вищої освіти та науки - з іншого, а це означає зниження потенційних можливостей формування якісного людського капіталу, під яким, як відомо, розуміють запас знань, навичок та здібностей людини, які вона може використовувати у виробничих та споживчих цілях і які є джерелом становлення і розвитку соціально орієнтованої економіки.

В документах щодо розвитку співпраці України та ЄС розглядаються питання формування громадянського суспільства, надання послуг, верховенства права тощо, при розробці яких, на наш погляд, мала б бути звернута увага на співпрацю щодо розвитку системи охорони здоров'я в нашій країні. Проте, як на наш погляд, ця проблема не отримала належної уваги розробників і була зведена практично до захисту прав інтелектуальної власності щодо лікарських засобів та результатів їх випробування, а також гармонізації Україною своїх технічних регламентів щодо лікарських засобів із технічними регламентами ЄС. А ось те, що достатньо ефективну систему охорони здоров'я перетворили (не без підказки Заходу) у неефективну, практично залишилось поза увагою. Такий стан спричинено державою, а точніше, її численним керівництвом, яке систематично, з року в рік недофінансовувало і недофінансовує цю важливу соціальну галузь, гласно і негласно передає її в руки приватного бізнесу, а той через свою ненажерливість робить медичне обслуговування, навіть невідкладну медичну допомогу, недоступними для населення. Сьогодні, як колорадські жуки множаться приватні аптеки з рівнем рентабельності до 1000 відсотків, приватні стоматологічні, офтальмологічні та інші медичні офіси, на конвеєр поставлено надання послуг у приватних діагностичних лабораторних офісах тощо. Функції державних лікувальних закладів де-факто зведено до функцій приватної установи: заплатиш лікареві – припише що і як приймати, купиш за захмарними цінами ліки для ін'єкцій – медсестра проін'єктує. Зрозуміло, що і їй треба заплатити за кожну ін'єкцію. За рентгенівський знімок, узи, томографію та їм подібні обстеження – знову ж таки треба платити. Санітарка не допоможе хворому підвестися, якщо і їй не заплатять. Доведення до нинішнього стану системи охорони здоров'я, на наш погляд, мало собі за мету переконати населення в думці про неможливість високоякісного медичного обслуговування в державних лікувальних закладах, а отже, в необхідності відмови від нього й переходу до приватної або (що одне й те саме) до страхової медицини.

І що б не говорили нам нинішні правителі України про здійснювану ними реформу у сфері охорони здоров'я, вона (реформа) ще в більшій мірі зробить недоступною медичну допомогу для населення. Під гаслами «про звільнення від залишків тоталітарної системи в медицині» та під байками про необхідність оптимізації кількості лікарень та ліжко-місць приховується закриття дільничних лікарень в селищах та селах, згорання роботи фельдшерсько-акушерських пунктів (ФАПів), зростання черг на госпіталізацію, віддалення центрів отримання кваліфікованої медичної допомоги на 50-80 кілометрів, без врахування нинішніх проблем з транспортом. Мешканцям невеликих міст, селищ та сіл не залишається нічого іншого, як користуватися послугами так званих цілительів, екстрасенсів, гадалок та інших представників професій далекого середньовіччя. Така реформа, на наше глибоке переконання, обернеться подальшим зростанням смертності

серед простого люду, а вона, як відомо, без цього є доволі високою. Причому однією з причин того, що смертність в Україні вища народжуваності, є відсутність безоплатної медичної допомоги та надмірно високі ціни на ліки.

Про недоступність медичної допомоги для населення переконливо свідчить щоденне волення батьків про допомогу щодо порятунку життя їхніх дітей, але, крім фонду Р.Ахметова, волонтерів і знедолених та пограбованих простих громадян, на слізні прохання ніхто не відгукується. Схоже владі байдуже, що в останні роки щороку майже 800 тисяч наших громадян помирає переважно від хвороб системи кровообігу, новоутворень, хвороб органів травлення та дихання, інфекційних хвороб. Десятки тисяч осіб гине внаслідок нещасних випадків на транспорті, отруєння алкоголем, самогубства і розгулу злочинців. Якщо тенденція до перевищення смертності над народжуваністю не буде подолана, то через 15-20 років нас уже буде не 52 мільйони, як це було на старті ринкових перетворень, і не 42 мільйони, як маємо сьогодні, а лише 30-35 мільйонів. Хотілося б помилитися. Але нині до цього ще додалася політика. «Виписана» з-за «бугра» очільниця міністерства охорони здоров'я не інакше, як через свій високий «патріотизм» відмовилась від поставок ліків з Росії, а поставок з інших країн не налагодила. І люди через це мучаться, стають інвалідами, помирають. І про це не може не знати керівництво країни, адже ЗМІ про ці факти постійно говорять.

Великі очікування в Україні і щодо запровадження європейських стандартів у сфері зайнятості та оплати праці. І ці очікування небезпідставні, оскільки розвиваючи співпрацю у модернізації суспільного виробництва, національна економіка матиме можливості і для фінансування соціального розвитку. Щоправда, доводиться зустрічати випадки, коли окремі українці в якійсь мірі розраховують на те, що у разі входження України до ЄС, європейці відмовляться від частини своїх доходів, в тому числі і заробітної плати, на користь українців. Звичайно, цього не буде і не може бути. Високі зарплати українці повинні заробити в результаті підвищення продуктивності праці, досягнутого завдяки підтримці ЄС. Це по-перше. А по-друге, долучення до директив і стандартів ЄС буде змушувати українських чиновників та олігархів відмовитися від корупційних інструментів збагачення. Адже в країні відбулося злиття, зрощення сили олігархічного капіталу з силою держави з метою забезпечення високих прибутків новим власникам і таких же високих хабарів державним чиновникам. Саме через це кількість доларових мільярдерів на 100 мільярдів доларів ВВП є більшою, ніж у країнах великої вісімки [6, с.6]. Шаленому збагаченню олігархів сприяє утримання на вкрай низькому рівні заробітної плати, адже у структурі витрат на одиницю продукції зарплата в Україні становить лише 8-9%, в той час, як в ЄС цей показник сягає 40-45% [7, с.90]. А це означає, що в нас паралельно існують низькі доходи та бідність переважної частини населення і багатство та розкіш новітніх власників великого капіталу. Але світовий та вітчизняний досвід переконують, що зростання нерівності в розподілі доходів обертається зниженням мікроекономічної ефективності, спадом виробництва та соціально-економічного розвитку у довгостроковій перспективі. Знаючи це, президент США Д. Трамп, виступаючи на Міжнародному форумі в Давосі, закликав урядовців і бізнесменів світу дбати про людей праці. З врахуванням цієї залежності можна безпомилково стверджувати, що, взявши курс на тримання зарплати на низькому рівні при одночасному згортанні виплат і пільг із суспільних фондів споживання, керівництво країни та власники засобів виробництва власноруч загальмували соціально-економічний розвиток України.

Саме через це вчені та окремі політики намагаються достукатись до високопосадовців і їхніх найближчих партнерів, аби вони, заради виведення економіки із затьяжного обвалу, не на словах, а насправді, взялися долати надмірну нерівність у розподілі доходів. Спробуємо достукатися і ми, навіть знаючи, що більшість пропозицій вітчизняних вчених залишаються незатребуваними. Ми стоїмо на тому, що в цей доленосний для країни час обов'язок кожного громадянина пропонувати і, по можливості, реалізовувати пропозиції щодо виходу з кризи. Ми далекі від думки, що всі пропозиції

однаково слушні і всі підлягають реалізації. Але влада повинна їх чути, аналізувати і приймати виважені рішення. Але для цього ті, хто уособлює державу та владу мають характеризуватися високою професійністю та компетентністю. Проте це вже інша тема. Нас в даному випадку цікавить лише пошук шляхів якнайповнішого використання участі в Зоні вільної торгівлі з ЄС в інтересах прискорення соціально-економічного розвитку України та підвищення добробуту населення.

В цьому зв'язку основними заходами України в умовах поглиблення відносин з ЄС могли б бути наступні.

По-перше, за підтримки ЄС, відновити і модернізувати колись потужний реальний сектор економіки, беручи приклад з того ж таки Європейського Союзу, який намагається переломити негативні тенденції до послаблення ролі реального сектора, особливо промисловості. Без передової промисловості нема високотехнологічного інноваційного виробництва і нема сучасної науки. Усього цього у нас не буде доти, доки держава не змусить бізнес, і передусім великий, повернутися обличчям до проблем розвитку реального сектора, науки та нових технологій. Поряд з цим держава і великий бізнес мають нарешті зрозуміти місце та роль малого і середнього бізнесу у забезпеченні стабільного розвитку. В країнах ЄС, на які сьогодні орієнтується Україна, малі та середні підприємства складають переважну більшість у нефінансовому секторі економіки і забезпечують понад 60% робочих місць та майже стільки створюють доданої вартості цього сектора.

По-друге, держава повинна використати фінансові можливості, що складуться в результаті поглиблення відносин з ЄС, з метою справедливого розподілу доходів, підвищення заробітної плати, пенсій та стипендій до рівня, який забезпечено в постсоціалістичних країнах-членах ЄС. Поряд з цим фінансові можливості мають бути використані для відновлення доступу населення до якісної медичної допомоги, освіти, науки та надбань культури, тобто нарешті виконати конституційне зобов'язання щодо побудови соціально орієнтованої ринкової економіки. Лише за таких умов населення визнає правильним курс на поглиблення відносин з ЄС і своєю працею буде діяти в напрямі їх зміцнення.

Зростання доходів населення дасть можливість сформувати потужний внутрішній ринок для інноваційної продукції реального сектора економіки, а відтак будуть нагромаджені кошти для подальшого розвитку малого та середнього бізнесу, впровадження нової техніки і технологій.

Зрозуміло, що підвищення платоспроможності населення і відповідно формування потужного внутрішнього ринку можна досягти лише шляхом стрімкого зниження цін не тільки на продукцію вітчизняного виробництва, а й імпортовану. І тут не обійтись без продуманого державного регулювання. Апетити до високих прибутків настільки є високими у вітчизняного спекулятивного бізнесу, що навіть глава українського уряду В. Гройсман змушений був звернути увагу торговців ліками на неприпустимість ситуації, коли одні і ті ж імпортні ліки в Україні продаються за цінами, вищими, ніж в сусідніх країнах. Таке визнання зайвий раз підтверджує думку тих вчених, котрі не раз обґрунтовували тезу про те, що Україні потрібен стрімкий поворот до політики регулювання ринкової економіки.

По-третє, істотно зменшити управлінський апарат на всіх рівнях і укомплектувати його професіоналами, спроможними правильно визначати основні цілі кожного поступу соціально-економічного розвитку і так само правильно обирати засоби та інструменти досягнення згаданих цілей. При цьому відмовитися від практики залучення іноземних громадян на посади урядовців, адже жоден із тих, кого залучала Україна, не те, що не забезпечив розвиток відповідної галузі, а продовжив її руйнування. Можливо, не в міні - страх корінь усіх наших бід, а в тих, хто над ними? То, можливо, їх поміняти на когось із колишніх президентів США чи канцлерів Німеччини?

Висновки. Дослідження проблем соціально-економічного розвитку України в умовах поглиблення відносин з ЄС дає підстави стверджувати, що наша держава має сьогодні шанси, за підтримки ЄС, зробити стрімкі зрушення в розвитку економіки та підвищення добробуту населення. Однак є побоювання, що політичне керівництво виявиться неспроможним скористатися цими шансами, оскільки вже на старті поглиблення відносин з ЄС спостерігається плутання цілей економічної політики і засобів, інструментів її досягнення.

Список використаної літератури

1. Друкер П.Ф. Энциклопедия менеджмента. Хрестоматия. В.3 ч./ Авт.сост. Л.П.Черныш, Л.П.Ермалович, Е.М.Бурак. – Минск: ГИУСТ БГУ, 2007, ч.2.
2. Поглиблення відносин між ЄС та Україною. За ред. М.Емерсона і В.Мовчан. – 2016. – 256 с.
3. Колодко Гж. Глобализация, трансформация, кризис – что дальше? /Гж. Колодко.- М.: Магистр, 2012. - 176 с.
4. Осташко Т. Ризики для сільського господарства від встановлення Зони вільної торгівлі з ЄС / Т.Осташко// Економіка України. – 2011, №3. – С.57-69.
5. Стиглиц Д.Ю.Ревущие девяностые (пер.с англо Г.Г.Пирогова / Джозеф Юджин Стиглиц. – М.: Совр.экон. и право, 2005. – 424 с.)
6. Єщенко П.С. До інновацій та стратегічних пріоритетів шляхом об'єднання «невидимої» та «видимої» руки / П.С. Єщенко // Економіка України.- 2016.-№5.- С. 3-16.
7. Ковальчук Т.Т. Бідність працюючого населення – драматична реальність українського сьогодення /Ковальчук Т.Т.// Економіка України . – 216.- № 5.- С. 90-97.

References

- 1.Druker, P.F. (2007). Encyclopedia of Management. Chrestomathy. In 3 parts. In L.Chernysh, L. Ermalovich, E. Burak (Ed.). Minsk: SIMST BSU (in Russ.).
2. Extension of Relations between EU and Ukraine (2016). In M. Emerson, V. Movchan (Ed.). (in Ukr.).
3. Kolodko, Gzh. (2012). *Globalization, Transformation, Crisis – what is next?* Moscow: Magistr (in Russ.).
4. Ostashko, T. (2011). Risks for Agriculture from Establishment of Free Trade Area with EU. *Ekonomika Ukrainy (The Economy of Ukraine)*, 3, 57-69 (in Ukr.).
5. Stiglitz, J. (2005). *The Roaring Nineties*. Moscow: Sovremennaja jekonomika i pravo (in Russ.).
6. Eshchenko P.S. (2016) about Innovations and Strategic Priorities on the Way of the Union of the «Invisible» and «Visible» Hands. *Економіка України (Economy of Ukraine)*, 5, 3-16 (in Ukr.).
7. Kovalchuk T.T. (2016) Poverty of the Working Population is the Dramatic Reality Ukraine's Present Life. *Ekonomika Ukrainy (Economy of Ukraine)*, 5, 90-97 (in Ukr.).

Кыкырдза Іван Іванович

Doctor of Economics, professor of economics,
Innovation and International Economics Department,
Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky

SOCIOECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE UNDER CONDITIONS OF RELATIONS EXTENSION WITH EU

Introduction. Socioeconomic development of Ukraine under conditions of relations extension with EU.

Purpose. To analyse positive shifts as well as risks in socioeconomic development of Ukraine under conditions of relations extension with EU.

Results. Described positive shifts and potential possibilities of the Ukrainian economy under conditions of relations extension with EU; argued the necessity to borrow more actively the experience of EU as regards economic development under globalization conditions.

Originality. Revealed problems concerning implementation of separate provisions of Ukraine-EU Association Agreement.

Conclusion. Implementation of the Agreement provisions will enable Ukraine to perform rapid shifts in the economic development and raising of population living standards.

Keywords: socioeconomic development of Ukraine; Association Agreement; free trade area; European Union.

Одержано редакцією 10.02.2018 р.
Прийнято до публікації 19.02.2018 р.